

Humanizem Antonia Gramscija in Roze Luxemburg

JAMES D. YOUNG*

Z globoko zavestjo o vrojenem humanizmu avtentične demokratične socialistične filozofije sta bila Antonio Gramsci (1891 - 1937) in Roza Luxemburg (1871 - 1919) močni, kritični, ikonoklastični in individualistični figuri znotraj svetovnega socialističnega gibanja. Rojena v letu pariške komune 1871, je Luxemburgova zrasla v dobro stoječi kozmopolitanski židovski družini, v poljskem mestu Zamoscu. Nasprotno pa je bil Gramsci, rojen natanko 20 let kasneje, vzgojen v begunski družini nižjega srednjega razreda v Alesu na Sardiniji.

Roza Luxemburg je umrla v 48. letu starosti, Antonio Gramsci v 46. letu. Oba sta preminila v resnično tragičnih okoliščinah, kljub vsemu pa so njuna briljantna dela še dolgo po njuni smrti prosvetljevala širom po svetu. Čeprav sta oba končno dobila posthumno in nesmrtno slavo v poznem dvajsetem stoletju, so razlike in podobnosti v njunem prispevku k socialistični literaturi in misli dobivale vse večji pomen zaradi prebujanja militarizma, masovne nezaposlenosti, rasizma in porajajočega se fašizma.

Kot velika pisatelj in socialistična aktivista, sta bila Gramsci in Luxemburgova tudi in predvsem *individualista*. Zgodovino in koncepte avtentičnega individualizma in individualnosti si sedaj, v 80. letih tega stoletja, vse bolj prilajajo konservativci in ultrakonservativci. Poročilo o njunih življenjih bo ilustriralo izjemen individualizem in individualnost, ki sta ju utelešala ta dva pionirja modernega socializma.

Socialni in intelektualni svet Roze Luxemburg in Antonia Gramscija - svet 18. stoletnega evropskega razsvetljenstva - je bil skrajno razredno zaveden, nepredstavljivo hierarhičen in globoko nedemokratičen. V poznem 18. stoletju je npr. veliki angleški pisatelj Samuel Johnson povedal Jamesu Boswellu naslednje: "Upoštevati moraš, da je naša dolžnost podrejeni si civilno družbo in povsod, kjer pride do velikega ali sramotnega rušenja reda, bi morale slediti kazni, da bi druge odvrnile od podobnih perversij."¹ V sredini 19. stoletja je škotski zgodovinar Thomas Carlyle napadel čartistične moške in ženske v Britaniji zato, ker so izzvali "naravno" hierarhijo v svetu. Ko pravi: "Ne glede na to, ali je človek sposoben to prepoznati, ima vedno svoje

* James D. Young, dosmrtni socialist, je avtor *Žensk v popularnih bitkah: zgodovine škotskega in angleškega ženskega delavskega gibanja in Porajanja škotskega delavskega razreda*. Uči zgodovino na Stirling University na Škotskem.

¹ *James Boswell's Life of Johnson*, edited J. Brady (New York, 1968), str. 297.

nadrejene in nad seboj urejeno hierarhijo, ki se po stopnjah razteza do samih nebes in Boga. Ta ni sebi ustvaril sveta zavoljo anarhije, pač pa zaradi reda in vladanja."²

Z odklonilnim odnosom do tradicionalnih hierarhičnih principov, ki so bili v nasprotju z razvojem individualnosti delavskega razreda, sta Roza Luxemburg in Antonio Gramsci poglobila klasično marksistično kritiko buržoaznega individualizma avtorjev Samuela Johnsona, Jamesa Boswella, Thomasa Carlyla, W. H. Mallocha in drugih borcev za kapitalistično "svobodo". V briljantnem opisu abstraktnega *Posameznika* buržoazne ideologije, Royden Harrison pravi: "Brezposeln(a), brezrazreden(a), anacionalen(a) je on/ona velepomemben(a) nič modrosti srednjega razreda."³

Ko natanko pojasnjuje glavne razlike med buržoaznim individualizmom in socializmom, Skrajšani Oxfordski angleški slovar definira individualizem kot "princip egocentričnega občutenja ali vedenja". Kljub temu, da sta Antonio Gramsci in Roza Luxemburg odklonila tak pogled na individualizem, sta bila vendarle globoka in agresivna individualista. Glede na zamisel o individualistični družbi z značilnostmi privatizacije in razdrobljenosti socialnih odnosov sta bila buržoazni in socialistični koncept individualizma inherentno nezdržljiva. Ellen Meiksins Woods opazuje: "Specifičen pomen je v dejstvu, da sta 'individualizem' in 'socializem' v nasprotju drug z drugim in da je za liberalni individualizem logično absurdno in protislovno govoriti o socialističnem individualizmu, o individualizmu, katerega izhodišče je, da sta individualno samouresničenje in razvoj vseh ljudi lahko dosežena le v socializmu, medtem ko se kapitalistični individualizem bje proti polno uresničenju individualnosti za vse."⁴

Vpogled v življenje in socialistični humanizem Antonija Gramscija in Roze Luxemburg pokaže, da so sodobni socialisti dediči bogate, demokratične in napredne kulture. V luči današnjih teženj po portretiranju socialistične zgodovine kot zgodovine herezijo lovečih antidemokratov je pomembno priklicati si v spomin evropski kontekst, v katerem so se socialisti borili, da bi začeli demokratične reforme od spodaj. Navsezadnje je šlo za kontekst, v katerem je nemški cesar, v času Maroške krize leta 1905, pisal kanclerju von Bülowu:

"Sedaj, ko socialna demokracija poziva k vstaji, res ne morem pogrešiti niti enega človeka. Najprej moramo postreliti in obglaviti socialiste, jih narediti neškodljive - če je potrebno tudi z masakrom - in potem imejmo vojno. Toda ne prej in ne a tempo.

I

Leto 1917 je bil odločilen in za svet prebojen trenutek v zgodovini modernega socializma. Če je boljševiška revolucija oslabil obstoječe strukture mednarodnega kapitalizma in če so njej sledeči razredni boji imeli pomen pri vzponu fašizma, sta se Roza Luxemburg in Antonio Gramsci s strastjo, radovednostjo in domišljijo soočila s

² Thomas Carlyle, *Chartism* (London, 1860), str. 131.

³ Pismo Roydena Harrisona avtorju, 24. januar, 1985.

⁴ Ellen M. Woods, *Mind and Politics. An Approach to the Meaning of Liberal and Socialist Individualism* (Berkeley, California, 1972), str. 128-9.

ključno krizo aktualnosti buržoaznega individualizma in možnosti socialistične individualnosti.

Osrednji intelektualni osebnosti demokratičnega socialističnega gibanja v Nemčiji in Italiji sta bili žrtvi predfašizma in dejanskega fašizma. K temam o vlogi človeštva v svetu, o imaginativni literaturi, o literarni kritiki, individualizmu in lastnostih demokratične osebnosti sta prispevala bolj klene in žive misli od kateregakoli socialističnega intelektualca pred ali po letu 1917. Čeprav so bile med Rožo Luxemburg in Antoniem Gramscijem neizogibne značajske, generacijske in osebne razlike, so bile njune zgodnje izkušnje marsikdaj podobne ali enake.

Tako Luxemburgova kot Gramsci sta že od otroštva dalje trpela zaradi telesnih hib. Zelo zgodaj sta se istovetila in simpatizirala s šibkimi, ranljivimi in izoriščanimi. V mladosti sta bila istočasno družabna in vendar ločena od svojih tovarišev. V družbo sta se uspela kritično "integrirati" šele potem, ko sta postala socialistično-humanistična aktivista. Kljub razlikam v letih in osebnostih, sta v ječi oba razvila nekatere od svojih najglobljih uvidov v dialektični odnos med njunima lastnima družbama in teoretičnim problemom individualnosti.

Prva svetovna vojna in njene neposredne posledice so imele največ zaslug pri stimulaciji osnovnih del Rože Luxemburg in Antonia Gramscija. Čeprav je bil leta 1914 najznatnejši del literarnega in teoretičnega dela Luxemburgove že za njo in čeprav so bili Gramscijevi nesmrtni zapiski iz ječe napisani šele v obdobju med letom 1929 in 1937, so pomenila leta med 1914 in 1919 zelo plodno obdobje v njunih življenjih. Resnično pomembna značilnost obdobja med začetkom vojne in letom 1919, ko je bila Luxemburgova umorjena od ultradesničarskega krila vojaških oficirjev, je bila v tem, da je vojna vzpodbudila njuno bogato literarno ustvarjalnost ter vpoglede v individualizem in barbarstvo modernih družb. Medtem ko je Luxemburgova izpopolnila, izostrila in dodala k zgodnejšim mislim nove ideje in razmišljanja o odnosu med kapitalistično civilizacijo in "prodirajočo socialistično družbo", se je Gramsci loteval teoretičnih vprašanj. Ta vprašanja je vzpodbujalo zlitje njegovega prejšnjega osebnega življenja z izkušnjami v delavsko razrednem gibanju v Torinu. Nanje je skušal odgovoriti v Mussolinijevih ječah.

Podobno kot drugi izjemni socialistični intelektualci v delavskem gibanju vsepovsod po svetu, sta se Luxemburgova in Gramsci globoko zavedala svoje pronicljive inteligence, literarnih in analitičnih sposobnosti ter temeljitega uvida v zgodovinski proces. V tem smislu sta bila - in sta se tega tudi zavedala - predstavnika avantgardnega kulturnega in političnega gibanja, posvečenega odpravi kapitalizma. Vendar sta bila daleč od tega, da bi kot izbranca prezirala "mase"; posvetila sta se izkoriščanim, šibkim in ranljivim ter jih učila jemati usodo v svoje roke.

Oba sta razvila oster občutek samospoštovanja in se zavedala lastne izrazite individualnosti ter se intenzivno čustveno poistovetila s trpečim človeštvom. Bila sta skrajno nesimpatična mnogim socialistom, ki so si prizadevali zatreti ali zanikati teoretične probleme usklajevanja lastne individualnosti z "avantgardo" posvečeno politiki "masovnega boja". Ker sta se zavedala svoje nepogrešljive vloge avantgardnih intelektualcev znotraj delavskega gibanja, sta neomajno vložila vse svoje napore in sposobnosti v borbo zoper vznik vodilnih-odrešiteljskih nadljudi buržoazne filozofije 19. stoletja. V nasprotju s Carlylovim konceptom "Herojev in čaščenja herojev", sta ponudila ideal masovnega demokratičnega boja proti odtujitvi, izkoriščanju, krivici in

zatiranju, v katerem bi postale "mase" zavestne osebnosti ponosne na svojo individualnost.

Enkratnost Luxemburg/Gramscijevega prispevka k socialistični teoriji in kulturi je bila v tem, da sta posvetila večjo pozornost odnosu med njunima močnima individualnostima in izkoriščenemu delavskemu življu kot katerikoli drug socialistični intelektualec. Z bogatim notranjim življenjem, porojenim iz pogostega osebnega nezadovoljstva in revščine, sta vedno povezovala lastni nesreči s problemi trpečega, teptanega človeštva. Čeprav sta se ponavadi v privatnih pismih ali drugače sprijemala s koncepti "genija", individualizma nasproti individualnosti in socialističnega humanizma, je globina njunih misli razkrinkala plitkost Samuela Johnsona, Jamesa Boswella, Thomasa Carlyla in W. H. Mallocka.

Socialistični humanizem Roze Luxemburg in Antonia Gramscija, ki je sijal skozi in obarval vse, kar sta napisala za socialistično gibanje, je bil resnična stvar - avtentični glas tradicije socializma od spodaj, ker je odseval njuno notranje življenje. V nasprotju s Karlom Kautskym⁵, H. M. Hyndmanom⁶, Victorjem Bergerjem ali Morrisom Hillquitom, nista Luxemburgova in Gramsci nikoli dajala elitističnih in ponižujočih opazk na račun moških ali žensk iz delavskega razreda. Še več, čeprav sama nista bila nikakršna svetnika in sta znala ostro in boleče šibati po svojih sovražnikih in jih sramotiti, sta odklanjala izražanje nezadovoljstva nad pogosto navajano "strahopetnostjo" ali "šibkostjo" delavskega razreda.

Kot borka za odpravo smrtne kazni, je 1918 Roza Luxemburg zapisala:

*Neizprosna revolucionarna aktivnost združena z neskončno humanostjo - je prava življenjska sila socializma. Svet mora biti spreobrnjen, toda vsaka solza, ki je stekla in je bila morda zbrisana, je obtožba; in vsak človek, ki hiti z velikimi dejanji in iz brezčutne nemarnosti potepta morda le črva, zagreši zločin.*⁷

Ne da bi predstavljala tisto vrsto socialistično humanistične lirike, ki jo je ljubila "nevtralna" liberalna akademija, je izražala misli, ki so prevladovale v njeni notranjosti.

V dolgem, vihnem, nesrečnem in vendar ustvarjalnem odnosu s svojim ljubimcem Leom Jogiches je pisala pisma, vredna samega Danteja ali Goetheja. Ob neki priložnosti so jo prestrašila pisma, ki jih je dobila od ljubimca: "ko odprem tvoja pisma, v katerih je šest strani razprave o Poljski socialistični partiji in niti besede o... običajnem življenju, mi postane slabo." V privatnih pismih svojemu ljubimcu, v katerih izraža svoje najintimnejše misli o individualizmu in individualnosti, pravi:

Obadva stalno živiva "notranje" življenje. To pomeni, da se venomer spreminjava in rasteva. To ustvarja notranje razhajanje, neravnotežje, nesoglasje med nekaterimi deli najinih duš... Toda zato, da ne bi izgubili celovitega občutka svojega bivanja ... verjamem, da je za življenje orientirano navzven, za konstruktivno dejavnost, za

⁵ Paul Frolich, *Rosa Luxemburg* (New York, 1972), str. 189.

⁶ *Comrade and Lover. Rosa Luxemburg's Letters to Leon Jogiches*, edited Elizabeta Ettinger (London, 1979), str. XV, str. 105, str. 75-6 in str. 91.

⁷ Frolich, op. cit., str. 214.

ustvarjalnost potreben nadzor s strani drugega človeka. Ta človek mora biti blizu, razumevajoč in vendar ločen od tistega "jaza", ki išče harmonijo.⁸

V drugih pismih svojemu "tovarišu in ljubimcu" je branila svoj potencial velikega socialističnega pisatelja in istočasno napadala buržoazni koncept "genija" in individualista. Ko je napovedala prodorne eseje, ki jih je imela v načrtu napisati, je opazila, da:

Nekaj v meni se premika in želi priti na površje. To je nekaj intelektualnega, nekaj kar moram napisati. Ne boj, ne gre spet za poezijo ali fantazijo. Ne, moj zaklad, to je nekaj, kar čutim v svojih možganih...

Oblika mojega pisanja me nič več ne zadovoljuje. V moji "duši" zori popolnoma nova, originalna oblika, ki je nad vsemi pravili in zapovedmi. Ignorira jih z možjo ideje in silnega prepričanja.

Kot grom želim delovati na ljudi, s širino svoje vizije, z možjo svojega prepričanja in izraznosti in ne z besedičenjem želim razvneti njihove umove.

In vendar je vedno napadala buržoazni koncept "genija" in egocentričnih čustev ter obnašanja, posebej ko so bili opaženi v življenjih t.o. "socialistov". V pismu Leu Joigichsu tako pravi:

Zaenkrat se držim načela, da je človekova prva skrb vzdrževanje samega sebe in svojih otrok ali staršev. Šele potem prede na vrsto premišljevanje o tem, da bi postal velik učenjak. Poleg tega - sind' Rosen, nun sie werden bluen (Če so vrtnice, bodo cvetele). Noben naravni talent se ni nikoli razcvetel zato, ker je posvetil ves svoj čas le samemu sebi in lastnemu razvoju.

Rosa Luxemburg, ki je izrazila svoje najintimnejše misli o odnosu med kolektivnim delavskim gibanjem in individualnostjo, je bila zdrava in celovita socialistična osebnost. Ravno zato je svojima tesnima prijateljskoma Robertu in Matildi Seidel odkrila razloge za strašno dolgočasnost in mrtvo enoličnost člankov iz socialističnih časopisov:

Ali vesta, kaj me moti? Nisem zadovoljna, kako ljudje iz partije običajno pišejo članke. Vsi so tako konvencionalni, tako leseni, tako brez soka...Verjamem, da je vzrok v tem, ker se ljudje med pisanjem v glavnem ne poglobijo vase in ne začutijo celovite resnice o tistem, kar želijo sporočiti. Verjamem, da je potrebno vsakokrat, v vsakem članku in vsak dan znova zaživeti stvar, začutiti je treba svojo pot skozi njo. Potem lahko sveže besede - ki pridejo iz srca in sežejo do srca - izrazijo stare in domače stvari. Vendar je človek tako navajen na resnico, da brblja o najglobljih in največjih rečeh, kot bi bile "Oče naš". Med pisanjem se čvrsto držim načela, da komuniciram sama s sabo in ne pozabim na entuziazem.⁹

Večina teh komentarjev izvira iz privatnih pisem izpred prve svetovne vojne. Tudi naslednja pisma, pisana v zaporu, so polna besed o človeški šibkosti in ošabnosti.

Podobno kot Roza Luxemburg, si je tudi Antonio Gramsci izoblikoval globok demokratični pogled na življenje skozi dolgo borbo s svojimi čustvi in osamljenostjo, ki je bila posledica njegove telesne prizadetosti. Predno sta se razvila v poglobljena

⁸ V prodornem komentarju na individualizem in individualnost je Antonio Labriola zapisal: "Prišli smo do točke, ko si moramo priznati, da je naša individualnost, na katero smo vsi genetsko in tudi sicer tako zelo navezani, precej mala stvar v zapleteni mreži socialnih odnosov, pa čeprav je ali se nam zdi še tako velika...čeprav spet ne taka gola, minljiva neentiteta, kot jo predstavljajo nekateri teozofi z zajčjimi možgani...Potemtakem moramo v zgodovini ohraniti privilegij herojev, tako da prilikavci ne bi izgubili vere v to, da nosijo zgodovino na lastnih ramenih in se s tem potrjujejo." Antonio Labriola, *Socialism and Philosophy*, Chicago, 1912, str.: 8.

⁹ Giuseppe Fiori, *Gramsci Life of a Revolutionary* (London, 1974), str. 99.

misleca in aktivista, sta se morala oba spopasti še z dodatnimi problemi. Luxemburgova je bila ženska in židinja, Gramsci pa je bil zelo reven Sardinjec srednjega razreda, ki je izšel iz zaostalega južnoitalijanskega kmečkega gospodarstva. Zaradi posledic njune zgodnje osameljnosti in introvertiranosti ter senzitivnosti za trpljenje drugih sta strastno, z nepopustljivo odločnostjo in upanjem, odgovorila na socialistične izzive svojega časa.

Že 1915 je Gramsci priznal vlogo socialistične ideje pri oblikovanju svoje osebnosti, kakor tudi povezanost svojega življenja z boji italijanskega delavskega razreda. V pismu svoji družini piše:

Nikoli se ne bi bil smel na tak način in tako globoko odtujiti življenju. Za nekaj let svet zame sploh ni obstajal: bilo je kot dolge sanje. Dovolil sem, da so se vse vezi, ki so me vezale na svet ljudi, trgale druga za drugo. Živel sem le s svojo glavo in niti malo s srcem... in to se ni tikalo samo vas. Bilo mi je, kot da je celotno človeštvo zame prenehalo obstajati in počutil se se kot osamljen volk v brlogu.¹⁰

Obrat k socializmu je bil kritična točka v njegovem življenju. Dobesedno se je vrgel v življenje okoli sebe. V socialističnem časnikarstvu je sodeloval z zanosom, izvirnostjo in popolno predanostjo.

Tako kot Roza Luxemburg, se je vedno zavedal svoje močne individualnosti. Čeprav je zliil svojo individualnost z italijanskim in mednarodnim delavskim gibanjem, nikoli ni zapustil "kritičnega kriticisma", ki ga je pripeljal do socializma. Ko se je enkrat odločil, se je potopil v bitke svojega časa - celo v Mussolinijevih zaporih - in izkoristil svoje popolno angažiranje v delavskem gibanju za oblikovanje svojih pogledov, literarnega genija in individualnosti. V pamfletu z naslovom *Mesto prihodnosti*, objavljenem v letu 1917, je bojevito predstavil svoje pojmovanje individualizma in socialistične individualnosti.

Ravnodušnost je močna sila v zgodovini. Deluje pasivno, vendar učinkovito...Dogodki zorijo v senci, nekaj nikomur odgovornih rok tke mrežo kolektivnega življenja in "mase" ne vedo kaj se dogaja, ker jim je vseeno. Toda jaz sem partizan, meni ni vseeno. V sebi čutim bitje močne zavesti samega sebe - življenja tega mesta prihodnosti se je pravkar začelo prebujati... jaz sem živ, jaz se opredeljujem. Torej sovražim vsakogar, ki se ne opredeljuje, sovražim ravnodušnost.¹¹

Gramsci se je potopil v rastoči razredni boj med prvo svetovno vojno, odpovedujoč se fatalizmu in ekonomskemu determinizmu, kot sta ju predstavljala Italijanski socializem in Druga internacionala. Članek iz leta 1917, ki je opisoval boljševiško revolucijo kot "revolucijo proti *Das Kapital*" in ki je pomenil izstopajoč prispevek h kritiki socialnodarvinistične neizogibnosti, je motivirala globoka vera v to, da Marx ni bil "mesija, ki je zapustil niz parabol polnih kategoričnih imperativov".¹²

Kot najpomembnejši socialistični intelektualec, ki ga je močan občutek svoje lastne individualnosti stimuliral v napovedih, da bo uspeh socializma v končni fazi odvisen od njegove sposobnosti, preleviti se v "vero, ki bo vplivala na vse vidike življenja njenih pripadnikov"¹³, je bil Gramsci globoko ustvarjalen, demokratičen in predvsem neodvisen, včasih tudi osamljen. Z Luxemburgovo je marsikdaj delil enak občutek

¹⁰ Ibid., str. 107.

¹¹ Carl Boggs, *Gramsci's Marxism* (London, 1976), str. 26; Alastair Davidson, *Antonio Gramsci, Toward an Intellectual Biography* (London, 1977), str. 90.

¹² James Joll, *Gramsci* (Glasgow, 1977), str. 26.

¹³ Davidson, op. cit., str. 255.

osamljenosti in včasih izražal isto "skupno potezo" s človeštvom kot Eugene Victor Debs. Bil je borec kot tudi priča tragedije mnogih vidikov socializma 20. stoletja.

Čeprav se njegovo fizično življenje ni utrnulo do poznih 30. let, je globok pomen v misli, da je bil Gramsci skupaj z ostalimi potencialnimi intelektualnimi giganti socialističnega internacionalizma odrezan od bojovitih delavcev preko zlitja sil fašizma in stalinizma. Delil je skupno usodo z Luxemburgovo, saj so bila zarpta in skrita tudi mnoga njegova velika dela in kritike o ustaljenem socialističnem redu in "Marxističnih" dogmah.

Čeprav so nekatera Gramscijeva dela bolj abstraktna in kompleksnejša od del Roze Luxemburg, pa oboja prežema globoka zavezanost demokraciji in humanizmu. V pismu svojemu bratu iz fašistične ječe Gramsci pravi: "sprejeti, da se mora nekaj (demokratski vpogled) vgnezditi v tebi, zahteva, preizkusiti in izpopolniti svoj um in v sebi čutiti, da je potrebno za vse tvoje tovariše doseči stopnjo, ki si jo dosegel sam, ne glede na to, ali si dosegel svoj cilj ali ne. Ponuditi jim moraš roko, če je potrebno se spustiti k njim in jih dvigniti k sebi. Demokratski um mora postavljati najvišje standarde za človekovo "osebnost", saj tam, kjer ni njenega spoštovanja, tudi ni prave ideje o demokraciji."¹⁴

Ne da bi hlinila lažno skromnost, sta Gramsci in Luxemburgova združila svoji visoki izobrazbi in avantgardni vlogi socialističnih intelektualcev z globoko demokratsko prakso. V borbenem delavskem razredu sta videla pravega "odrešenika" civilizacije. Zaradi drugačnega temperamenta in generacijske razlike se je Luxemburgova soočila z izbruhom prve svetovne vojne z veliko večjim občutkom tragičnosti kot Gramsci. V anonimno publiciranem *Junijskem pamfletu* iz leta 1915 Luxemburgova ugotavlja, da:

*Še ena taka vojna in vsako upanje v socializem bo pokopano pod ruševinami imperialističnega barbarstva. To je več od krutega uničenja "Liega" ali Renske katedrale. To ni le udarec kapitalistični civilizaciji v preteklosti, pač pa tudi socialistični civilizaciji v prihodnosti. To je smrtni udarec silam, ki v svoji maternici nosijo prihodnost človeštva. Le te lahko rešijo dragocene zaklade preteklosti za boljše čase družbe. V vojni kapitalizem razkriva svojo mrtvaško glavo. Tu izda, da je žrtvoval svojo zgodovinsko pravico do obstoja, da njegova pravila niso več združljiva z napredkom človeštva.*¹⁵

Če je bila Rosa Luxemburg včasih manj optimistična kot Antonio Gramsci, pa vendarle ni izgubila vere v odločilno vlogo avantgarde socialističnih intelektualcev in delavskih aktivistov. V osnovi optimistična in nepripravljena popustiti pred agresivnimi silami kapitalističnega barbarstva je pisala Mathildi Wurm iz nemškega zapora leta 1917:

Tvoji argumenti proti mojemu motu: "Tu stojim - ne morem nikjer drugje", pomenijo isto kot: vse to je zelo v redu in dobro, toda ljudje so preveč strahopetni ali prešibki za tak heroizem; ergo prilagoditi moramo svojo taktiko njihovi šibkosti po principu: chi va piano, va sano (počasi toda zanesljivo). Kako ozek pogled na zgodovino draga moja prijateljica! Nič ni bolj spremenljivega od človeške psihologije. Posebno, ker psihologija mas vedno skriva - kot Talasa, večno morje - raznovrstne latentne možnosti: mrtvaški hlad in pobesnelo nevihto, navadno strahopetnost in najbolj divji

¹⁴ Rosa Luxemburg, *The Junius Pamphlet* (London, 1964), str. 134.

¹⁵ Frolich, op. cit., str. 143.

heroizem. Mase so vedno tisto, kar morajo biti, kar dane zgodovinske okoliščine naredijo iz njih. Vedno so na robu tega, da postanejo popolnoma drugačne od tistega, kar se zdi, da so.¹⁶

Ob približno istem času je Gramsci bolj kot Luxemburgova poudaril avantgardno vlogo socialistov pri razvoju tako revolucionarne kot kulturne aktivnosti med možmi in ženami delavskega razreda:

*Človek je predvsem um, zavest - to pomeni, da je rezultat zgodovine in ne narave. Nobene druge poti za razlago ni, zakaj socializem že prej ni prišel na površje, čeprav so že od nekdaj obstajali izkoriščevalci in izkoriščani ter sebični porabniki dobrin. Človek je bil le postopoma sposoben, en segment družbe za drugim, pridobiti smisel za svojo vrednost... to pomeni, da je bilo potrebno pred vsako revolucijo vložiti ogromno delo v socialno kritiko, v kulturo prodiranja in v razširjanje.*¹⁷

Protisocialistični koncepti genija, buržoaznega individualizma in "velikočloveška" teorija zgodovine zopet izginjajo iz zahodnih delavskih gibanj ob pojavljanju nove delavskorazredne prakse. Bojeviti močje in žene se zopet bojujejo proti socialni krivici, neenakosti, revščini in masovni nezaposlenosti. Danes že široko dostopna dela Roze Luxemburg in Antonia Gramscija torej spodbujajo sile socialističnega humanizma, demokracije in antimilitarizma, da gredo naprej.

Sile, ki so vabile človeštvo naprej po letu 1917, so trpele toliko zastojev, kot so izkusile zgodovinskega napredka. To je bilo najverjetneje zato, ker so bila semena kapitalističnega barbarstva in nazadovanja že navzoča v mednarodnem delavskem gibanju pred prvo svetovno vojno. Vendar je kljub hudim okoliščinam, ki so jim bili priče Luxemburgova, Gramsci in mnogi drugi po letu 1917, boljševiška revolucija postavila bistveno vprašanje človeštvu: "Socializem ali barbarstvo?"

II

Čeprav sta Gramsci in Luxemburgova često okušala "čare" osebnega uboštva in nesreče, ni Luxemburgova nikoli trpela zaradi globoke človeške bede, ki je bila značilna za velik del Gramscijevega življenja. Čeprav sta oba uživala vzvišene trenutke sreče, vznesenosti in globokega izpolnjenja, je bila Luxemburgova tista, ki je pripisovala izreden pomen človeški sreči. To razlaga E. Bronner: "Luxemburgina skrb za srečo je del njenega *joie de vivre* in označuje, kako je doživljala literaturo. Tako je mogla soglašati s preprostim stavkom svojega ljubljene Korolenka: 'Sreča je zdrava in povzdigujoča za dušo. Veš, da sem vedno verjel, da je človek v veliki meri obvezan k sreči'".¹⁸

Ker je bil sin družine iz spodnjega srednjega razreda na kmečki Sardiniji, je bil Gramsci precej bližje človeškemu trpljenju kot Luxemburgova. Medtem ko je Gramscijevo in Luxemburgino zaznavanje človeškega trpljenja in okrutnosti oblikovala

¹⁶ Fiori, op. cit., str. 103.

¹⁷ Za zanimivo fiktivno mnenje o zadnji fazi Luxemburginega življenja glej Alford Doblina, Karl and Rosa. November 1918: The German Revolution, New York, 1983. Antonio Gramsci: Selections from Cultural Writings, založnika David Forgacs in G. Nowell-Smith, London, 1985 je bogat vir materiala o Gramscijevi naravnosti do umetnosti, kulture in vzgoje.

¹⁸ Stephen E. Bronner, *A Revolutionary of Our Time: Rosa Luxemburg* (London, 1981), str. 45.

konkretna družba, v kateri sta se razvijala in rastla, je bil največji faktor pri oblikovanju njenega edinstvenega pristopa k socializmu njuno konkretno *razredno ozadje*. To je bilo celo bolj pomembno kot različne nacionalne kulture, ki sta jih podedovala. Preden se je obrnila k socializmu, je Luxemburgova, s svojim bogatim buržoazno kozmopolitskim ozadjem na Poljskem, vsrkala najbolj napredno internacionalistično misel, umetnost in kulturo razsvetljenstva. V nadaljevanju ni le zavrnila avantgardne kulture in umetnosti futuristov in ekspresionistov, temveč je ostala bolj ortodoksen marksist kot Gramsci. Potreben je bil torej izbruh brutalnosti in barbarstva ob prvi svetovni vojni, da je odprl oči za resnico Voltairovega portreta človeške slabosti in izprijenosti v Franciji 18. stoletja. Na začetku leta 1918 je pisala Sonii Liebknecht in ji naznanila novo vrednotenje Voltairove knjige *Candide* v luči izkušnje prve svetovne vojne. V pismu iz ženskega zapora v Breslauu je Luxemburgova priznala: "Candide je tako odlična izdaja, da sploh nisem mogla razrezati listov te knjige. Čitala sem jo z nerazrezanimi listi, kar ni bilo posebno težko, ker je vezana v polovične pole. Pred vojno sem imela to brezbožno kompilacijo vsečloveške bede za karikaturu. Sedaj jo imam za povsem realistično..."¹⁹

Verjetno je oblikovalni vpliv Rozinega kozmopolitskega židovskega ozadja igral pomembno vlogo pri "določanju" tako njene splošne naravnosti proti nacionalizmu, kot tudi proti židovskemu ljudstvu. Vendar z zavrnitvijo celo "najbolj civilizirane vrste" nacionalizma,²⁰ ni zavrnila pomembnosti nacionalnosti. Paul Frölich razlaga: "Leta 1900 je Roza Luxemburg izdala pamflet z naslovom *V ogrambo nacionalnosti*, kjer se je energično upirala uradnim poskusom, da bi germanizirali pruski del Poljske. To je rezultiralo v procesih proti njej na temelju obtožbe, da je sramotila pruskega kulturnega ministra. 'Kriminalno dejanje' je bilo odkupljeno z globo 100 mark."²¹

Ko Stephen Bronner zatrjuje, da jo "znamenita židovska socialistična organizacija - Zveza - ni niti malo privlačila in da so njene skrbi vedno presegale nacionalnost,"²² ni, kot smo že videli, povsem natančen v odpravitvi Luxemburginega interesa za nacionalno, če ne za nacionalizem. In vendar je bila nenavadno indiferentna do svojega židovstva. To je bilo v kontrastu z Gramscijevo globoko in stalno čustveno navezanostjo na skupnost na Sardiniji.

Čeprav so bile kasnejše generacije socialistov mnogo bolj občutljive za židovsko vprašanje, kot sta se zdela Roza Luxemburg ali Daniel De Leon, je vendarle Luxemburgova zavračala kakršnokoli posebno simpatijo do Židov v getu zaradi globokega, včasih že abstraktnega socialističnega internacionalizma. V pismu, ki ga je poslala iz ječe svoji najbližji prijateljici Mathildi Wurm leta 1917, pravi:

Kaj hočeš s poudarjanjem posebnega trpljenja Židov? Uboge žrtve kavčukovih plantaž v Putumayu, črnci v Afriki, s katerih telesi se Evropejci igrajo lov, so mi ravno tako blizu. Ali se ne spominjaš besed, ki so napisane o delu namškega generalštaba glede Trothove kampanije v puščavi Kalahari? "In rožljanje, nori kriki umirajočih od žeje so izginili v vzvišeno tišino večnosti." Oh ta "vzvišena tišina večnosti", v kateri je neslišno izginilo toliko krikov. To zveni v meni tako močno, da nimam v svojem srcu

¹⁹ The Letters of Rosa Luxemburg, z uvodom Stephens E. Bronnerja, Boulder, Colorado, 1978, str.:253.

²⁰ Bronner, A Revolutionary of Our Time, op. cit., str. 113.

²¹ Frölich, op. cit., str. 76.

²² Bronner, A Revolutionary of Our Time, op. cit., str. 13.

*namenjenega nobenega posebnega koticčka za geto; doma sem povsod na svetu, kjer so oblaki, ptice in človeške solze...*²³

Vendar v nasprotju z De Leonom, s katerim je sicer imela mnogo skupnega ni zanikala svojega židovstva.

Nasprotno pa je bil Gramsci zelo občutljiv za krutost in trpljenje, ki ga je videl na svoji rodni Sardiniji. Pri orisu Gramscijevega zavedanja globoke človeške krutosti Sardinijcev John M. Cammett pravi:

Gramsci se kasneje spominja odnosov med odraslimi in otroci na Sardiniji, ki so bili v glavnem brutalni. Nekega dne je kot deček spremljal žensko iz Ghilarza na odpad izven mesta. V kotu je bil neke vrste svinjak, visok približno štiri čevlje in brez oken. Ženska je odklenila vrata in pozdravilo jo je živalsko bevskanje...

*Okrutnost, ki je bila prizadejana tako otrokom kot starim ljudem, je prihajala v glavnem od t.i. "srednje generacije", generacije med dvajsetim in petdesetim letom. Mnogi ljudje te starosti so emigrirali. Tisti, ki so ostali, so postali zagrenjeni in egocentrični. Zelo pogosto so sproščali svojo zagrenjenost na svoje otroke in svoje neproduktivne starejše sorodnike. Gramsci je čutil, da je bil žrtev takega ravnanja.*²⁴

Ker je imel Gramsci celo pred izbruhom prve svetovne vojne manj iluzij o inherentnem barbarstvu kapitalistične družbe kot Luxemburgova, je bil ustrezno bolj neizprosno v svojih razkrivanjih ustaljenega socialnega reda. Gramsci je imel bolj marginalno vlogo v italijanski družbi kot Luxemburgova v nemški socialni demokraciji. Zaradi tega je bil mnogo bolj občutljiv za nove, smeje in inovativne ideje ekspresionistov in futuristov. Ko se je oziral nazaj na revolucionarno avantgardna gibanja v umetnosti, kulturi in gledališču pred prvo svetovno vojno, je leta 1921 Gramsci zapisal: "Futuristi so imeli čisto in dobro definirano naziranje, da bi morala naša doba, doba industrije, velikih delavskih mest, intenzivnega in burnega življenja, imeti nove oblike umetnosti, filozofije, socialnih navad, jezika..."²⁵

Čeprav je bil bolj ikonoklastičen od Luxemburgove, je Gramsci zavrnil značilnosti površno zastavljenega in abstraktnega "internacionalizma" mnogih socialistov v Drugi internacionali. Predvideval je npr. in se boril proti nacionalističnemu fašizmu, vendar ni zavrgel svoje čustvene navezanosti na Sardinijo. Kot razlaga James Joll: "Gramscijeve korenine na Sardiniji niso bile globoke le zaradi njegove zgodnje izkušnje uboštva in socialne nepravilnosti na otoku, temveč tudi, ker se je naučil spoštovati pristno ljudsko kulturo zaostale skupnosti."²⁶

Ob tem ozadju je bil Gramsci vedno zaposlen s teoretičnimi problemi, s katerimi je skušal spraviti južno ali nacionalno vprašanje tako z italijanskim socializmom kot z delavskim internacionalizmom. Ko Giuseppe Fiori komentira Gramscijev pristop k nacionalnemu vprašanju, pravi:

Tako je Gramsci postal socialist, ne da bi pokopal svojo lastno preteklost. Njegov socialistični pogled mu je dal zavest o dvoličnosti, mejah in slabostih nekaterih oblik, ki jih je privzelo sardinijsko protestno gibanje. Po drugi strani pa ga je njegovo sardinijsko ozadje ozavestilo o ideoloških pomanjkljivostih v delavsko razrednem gibanju, ki je

²³ The Letters of Rosa Luxemburg, op. cit., str. 179-180.

²⁴ John M. Cammett, *Antonio Gramsci and the Origins of Italian Communism* (Stanford, California, 1967), str. 7.

²⁵ Joll, op. cit., str. 20.

²⁶ Ibid., str. 18.

rado videlo Mezzogiorno kot "jetniško verigo", zavirajočo civilizacijski razvoj. Socializem mu je prinesel nove odgovore na vprašanja, ki mu jih je postavila njegova zgodnja izkušnja. Toda kot Sardinijec je zavrnil ločevanje med problemi podeželja in problemi socialistične revolucije.²⁷

Tako pred izbruhom prve svetovne vojne kot po njej je bil za Gramscija in Luxemburgovo značilen strasten interes za imaginarno literaturo. Ista radovednost o življenju, zaradi katere sta postala socialisti, ju je navajala k temu, da sta slikala karikature moških in žensk, ki sta jih srečevala v socialnem in političnem življenju. Toda vojna je najbolj gotovo poglobila njun uvid v človeške slabosti, nečimrnost in bojazljivost. Ko je leta 1917 Luxemburgova pisala Louisi Kautsky o značaju njenega moža je izpostavila in zabavljala čez njegov "udoben fatalistični optimizem". In za nameček je v komentarju še dodala: "To je razlog, zakaj sovražim tvojega izbranega 'soproga'".²⁸ Nato je v pismu Mathildi Wurm v par ostrih stavkih analitično karikirala številne prominentne nemške socialistične voditelje in končala: "Ko mislim na vaše heroje, me zajame ostuden občutek."²⁹

Tudi Gramsci je s kombinirano nadarjenostjo novelista in psihologa preiskoval slabosti posameznikov, za katere se je zdelo, da je od njih odvisna usoda mnogih ljudi. Podobno kot Luxemburgova je bil lahko hkrati kritičen, velikodušen, odprtega uma in sprejemljiv za nepričakovano zmožnost napredka in rasti pri določenih posameznikih. Vendarle je v pogovornem karakternem skeču o italijanskem avanturistu Umbertu Cau leta 1925, eno leto preden je Cao prešel k fašizmu, filozof rekel Velju Spanu: "Ta človek ni nikoli verjel v nič drugega razen v samega sebe".³⁰ Gramsci in Luxemburgova sta bila sovražna do historičnega determinizma in ekonomskega redukcionizma, ki sta postala tako izstopajoči potezi "marksizma" v letih med dvema svetovnima vojnoma.

Antideterministična dimenzija Gramscijevega marksizma je našla zgovoren izraz v njegovem slavnem članku, ki je pozdravljal boljševisko revolucijo z naslovom "Revolucija proti *Das Kapital*". Ista oblika odbojnosti do determinističnih oblik marksizma ga je leta 1921 vodila k poskusu, da bi organiziral oborožen odpor proti italijanskemu fašizmu preko stika z "Reškimi legionarji".³¹ Toda, čeprav podobno kot Luxemburgova ni bil Gramsci nikoli privrženec historičnega determinizma, je dobil zaupanje - ki je pogosto mejilo na gotovost - o svoji sposobnosti, da kot marksistični aktivist interpretira in celo napove potenciale, možnosti in protislovne socialne, ekonomske in politične trende v obstoječi družbi.

Ker je bila Luxemburgova močno antideterministična, se ni obotavljala poteptati tako tesne in osebne prijatelje kot Emanuela in Mathilde Wurm zaradi pomanjkanja hrabrosti pri nasprotovanju kapitalističnemu militarizmu po izbruhu vojne. Ko je poudarjala pomembnost osebne hrabrosti in primera v boju za novo socialistično družbo, je govorila z ostro, čeprav ne zares sovražno odkritostjo:

Po vašem melanholičnem pogledu sem se pritoževala, da vi ljudje ne korakate v topovska žrela. "Ne korakate" je predober izraz! Vi niti ne hodite; vi se plazite. Ne gre samo za razliko v stopnji, pač pa prej v vrsti. V celoti gledano ste vi ljudje drugačna

²⁷ Fiori, op. cit., str. 94.

²⁸ Lelio Basso, *Rosa Luxemburg: A Reappraisal* (London, 1975), str. 150.

²⁹ The Letters of Rosa Luxemburg, op. cit., str. 173.

³⁰ Fiori, op. cit., str. 48.

³¹ Davidson, op. cit., str. 191.

zoološka vrsta od mene in vaša godrnjava, prepirljiva, strahopetna in malodušna narava mi ni bila nikoli tako tuja in sovražna kot mi je sedaj... Za vas, ljudje, niso bile izgovorjene preproste besede poštenih in pokončnih ljudi: "Tu stojim, drugače ne morem; Bog mi pomagaj. "Na srečo svetovne zgodovine do sedaj še niso tvorili ljudje kot vi. Sicer ne bi imeli Reformacije in bi verjetno še vedno živeli v praskupnosti.³²

Čeprav pogostokrat razlagamo Gramscijevo zavračanje zgodovinskega determinizma v terminih njegovega t.i. "križarskega idealizma", je Luxemburgova, bolj ortodoksna marksistka, prav tako zavrnila privlačne plati in čustveno varnost, ki jo daje vera v zgodovinski determinizem. Dejansko sta tako Gramsci kot Luxemburgova dajala izjemno velik pomen subjektivnim faktorjem v borbi za socializem. Ko povzema ta posebni vidik Luxemburgine misli, Lelio Basso pravi: "Vendar, kjer Marx v tistem času (to je, ko je pisal 18. Brumaire) poudarja predhodne okoliščine, se pravi objektivno danost, ki ima težo 'kot breme na živih možganih', Roza Luxemburg poudarja subjektivni faktor, to se pravi človekove akcije. Torej se tu nikakor ne ukvarjamo z mehanicistično in deterministično interpretacijo marksizma."³³ V pismu brez datuma, ki ga je poslala iz ječe svoji prijateljici Marti Rosenbaum, je izpovedala svoj credo in odnos do klasičnega marksizma z naslednjimi besedami:

Človeško voljo moramo pritirati do skrajnosti, naš posel je zavestno boriti se z vso našo močjo. Toda kar mislim, je: Sedaj, ko se vse zdi tako popolnoma brezupno, je uspeh tega zavestnega vpliva na mase odvisen od osnovnih globoko skritih vzmeti zgodovine. Predvsem nikoli ne pozabi, da smo vezani na zgodovinske zakone razvoja in da ti nikoli ne odpovedo, tudi, če povsem ne sledijo načrtu, ki smo ga postavili.³⁴

III

V današnjem birokratskem svetu, ki se dnevno utaplja v najbolj groznem in pomilovanja vrednem barbarstvu in nečlovečnosti, se bomo Gramscija in Luxemburgove vedno spominjali kot globoka individualista in socialistična humanista. V globini in ganljivi skrbi za svojo umsko bolno ženo v oddaljeni Moskvi, je opisal ogromen pritisk kompleksnih, modernih družb na šibke in ranljive:

Najpomembnejša točka se zdi naslednja; da psihoanalitično zdravljenje lahko pomaga le tistim elementom, ki jih je romantična literatura običajno imenovala "ranjene in osramočene"... tistim posameznikom, ki so razpeti med železna nasprotja modernega življenja...na kratko ljudem, ki ne uspejo premagati bijočih se kontrastov te narave in so nesposobni priti k novi moralni vedrini in miru; to je k ravnotežju med impulzom volje in cilji, ki jih posameznik lahko doseže. Ta situacija lahko postane dramatična v nekaterih definitivnih zgodovinskih momentih in v določenih okoljih; ko je okolje pregreto do ekstremne napetosti in se sprostijo gigantske kolektivne sile, ki trdo pritisnejo na posameznike...Take situacije postanejo katastrofalne za izjemno rafinirane

³² The Letters of Rosa Luxemburg, op. cit., str. 72.

³³ Basso, op. cit., str. 145.

³⁴ The Letters of Rosa Luxemburg, op. cit., str. 168.

in občutljive temperamentne... Verjamem torej, da je in mora biti kulturna oseba, ki je aktivna v družbi (kar Giulia nedvomno je...), sam sebi najboljši psihoanalitik.³⁵

Ko je leta 1917 Luxemburgova pisala Sonii Liebknecht iz diktatorjevega zapora, je skozi naslednji tekst razodela eksistencialistični humanizem socialistične osebnosti:

Neki dan je prišel tovornjak obložen z vrečami, v resnici tako preobložen, da ga bivoli niso bili sposobni vleči čez prag vhoda. Vojak-voznik, brutalnež, je tako divje pretepal ubogo žival z debelim koncem biča, da ga je jetniška paznica pri vходу, ogorčena nad pogledom, vprašala, ali nima nič sočutja do živali. "Nič bolj, kot ima kdorkoli sočutja do nas ljudi", je z zlim nasmehom odgovoril in podvojil svoje udarce. Stala sem pred vprego. Žival je gledala vame; iz oči so se mi usule solze. Trpljenje drugega ljubljenege brata me komaj lahko globlje ganilo, kot sem bila ganjena ob svoji nemoči, ko sem se soočala s to nemo agonijo.³⁶

Čeprav so se podobni izrazi nemoči zelo pogosto pojavljali v pismih Gramscija in Luxemburgove, sta običajno poudarjala, da bi človek moral postati "gospodar svoje lastne usode". To se je zlasti videlo v njuni specifični predstavi o prihodu socializma, kar naj bi bil ustvarjalno, demokratično dejanje od spodaj in ne od zgoraj. Ko je Gramsci leta 1916 pisal na to temo je rekel: "To pomeni, da je predhodnica vsake revolucije intenzivno delo na kritiki, kulturnem prodiranju. Potrebno je tudi z idejami prežeti ljudi, ki se jim najprej upirajo in ki razmišljajo samo o tem, kako iz dneva v dan in iz ure v uro rešiti svoje osebne in ekonomske probleme, ne da bi se združevali z drugimi, ki so se znašli v podobni situaciji."³⁷ V podobnem, čeprav ne identičnem portretu socialistične revolucije je Luxemburgova rekla:

V ljudskih revolucijah ne šteje partijski komite pod vsemogočnim in briljantnim vodjem ali majhen krog, ki se imenuje bojujoča organizacija, temveč samo široke mase, ki prelivajo svojo kri. "Socialisti" si lahko predstavljajo, da morajo biti mase delovnih ljudi v oboroženem boju pod njihovim vodstvom, toda v resnici so v vsaki revoluciji prav mase tiste, ki odkrijejo za dane razmere najprimemnejša sredstva za borbo.³⁸

Povzetek Gramsci/Luxemburginega pristopa k borbi za socializem je s kristalno čistostjo izražen v Rozinem jetniškem pismu Sonii Liebknecht:

Sonjuša, čutiš se zagrenjeno zaradi mojega dolgega bivanja v ječi. Sprašuješ se: "Kako si lahko človeško bitje upa odločati o usodi svojih soljudi? Kaj vse to pomeni?" Ne zameri mi - nisem si mogla pomagati, da se ne bi smejala, ko sem to brala... Moja mala ptica, vsa zgodovina civilizacije (ki se glede na skromne ocene razteza preko okoli dvajset tisoč let) temelji na "človeških bitjih, ki so odločala o usodi svojih soljudi". Ta praksa ima globoke korenine v materialnih pogojih obstoja... Tvoje vprašanje ni pametno, ker ne upošteva totalnosti življenja in njegovih oblik. Zakaj so na svetu modre sinice? Tega zares ne vem, toda vesela sem da obstajajo in sladko mi je naenkrat zaslišati njihov hitri "cicibi" onkraj stene.³⁹

Gramsci/Luxemburgina kritika kapitalizma je v poznem 20. stoletju še vedno veljavna in ustrezna, čeprav njune fundamentalne ideje o vzgoji, socialističnem humanizmu in porazdelitvi dobrin niso zaživele nikjer na svetu. Zaradi tega branitelji

³⁵ Joll, op. cit., str. 88.

³⁶ Rosa Luxemburg. Letters from Prison. Iz nemščine prevedla Eden in Cedar Paul, London, 1964, str.: 39-40.

³⁷ Davidson, op. cit., str. 76.

³⁸ Frolich, op. cit., str. 104.

³⁹ The Letters of Rosa Luxemburg z uvodom Bonnerja, op. cit., str.:21-22.

ustaljenega socialnega reda zelo radi upodabljajo Antonia Gramscija in Roza Luxemburg kot zanimivi, kolektivni čudesi zgodovine. V kratkem, kot zgodovinski polomiji.

Tiste, ki radi pozabljajo na Gramsci/Luxemburgin prispevek k negotovi usodi in bodočnosti človeštva, lahko zavrnejo privrženci Antonia in Roze z navedbo misli E. H. Carra iz knjige *Kaj je zgodovina?*:

*Zgodovina ne pozna plodnih polomij. Zgodovina pozna samo t.i. "zapozneli dosežek". Očitne polomije današnjega dne se lahko naenkrat izkažejo z vitalnim prispevkom za dosežke jutrišnjega dne - preroki rojeni pred svojim časom.*⁴⁰

⁴⁰ E. H. Carr, *What Is History?* (London, 1972), str. 123.